

MODEL WYCHOWANIA W NAUCZANIU BŁ. JANA PAWŁA II

Ks. Janusz Mastalski

O erudycji i wielkości bł. Jana Pawła II napisano bardzo wiele tekstów, gdyż papież, który swoim nauczaniem dotknął większości obszarów ludzkiej aktywności, jest niekwestionowanym autorytetem w wielu dziedzinach nauki. Nie inaczej wygląda sprawa ogólnie pojętego wychowania.

Pedagogika zajmowała poczesne miejsce w nauczaniu papieskim. W wielu tekstach i wystąpieniach bł. Jan Paweł II podejmował problemy związane z wychowaniem. Dotykał spraw nabrzmiałych, niepokojących, jednocześnie przypominając pedagogię Mistrza z Nazaretu. Był konsekwentny w swoim nauczaniu, ukazując wychowanie jako proces nigdy niezakończony. Chyba jeden z najbardziej znanych tekstów dotyczących wychowania pochodzi z przemówienia do uczniów z 1983 r.: „Wychowywać znaczy pomagać człowiekowi otwierać się na całkowitą rzeczywistość, czyli rozwijać wszystkie swoje potencjalne zdolności w odniesieniu do wielorakich aspektów rzeczywistości, doprowadzając go w ten sposób do aktywnej postawy wobec siebie samego i tego wszystkiego, co należy do jego doświadczenia: osób, rzeczy, wydarzeń. Wychowywać znaczy w szczególności otwierać młodego człowieka na radość osobistego spotkania z jedynym Nauczycielem wzywającym człowieka do prawdy i do przeznaczenia, które warunki społeczno-kulturalne mogą

wprawdzie zaciemniać, ale na pewno nie mogą ich wykrzywić i zlikwidować”¹.

Analizując nauczanie Jana Pawła II, można pokusić się o stwierdzenie, iż w tekstach papieskich da się odkryć bardzo konkretny model wychowania, w którym widoczne jest sześć filarów wychowawczych: chrystocentryzm, spójna, pełna odniesień do zbawienia teleologia, chrześcijańska aksjologia, środowiska wychowawcze, samowychowanie oraz pedagogia zasad. Owe filary wspomagane są działaniami państwa i organizacji społecznych.

Wszystkie powyższe elementy mają za zadanie „odkrycie człowieka wewnętrznego z jego właściwościami, talentami, szlachetnymi pragnieniami, ideałami, ale równocześnie jest to odkrycie słabości, wad, złych skłonności, egoizmu, pychy i zmysłowości”². Poniższy schemat przedstawia model wychowania na podstawie o nauczania bł. Jana Pawła II.

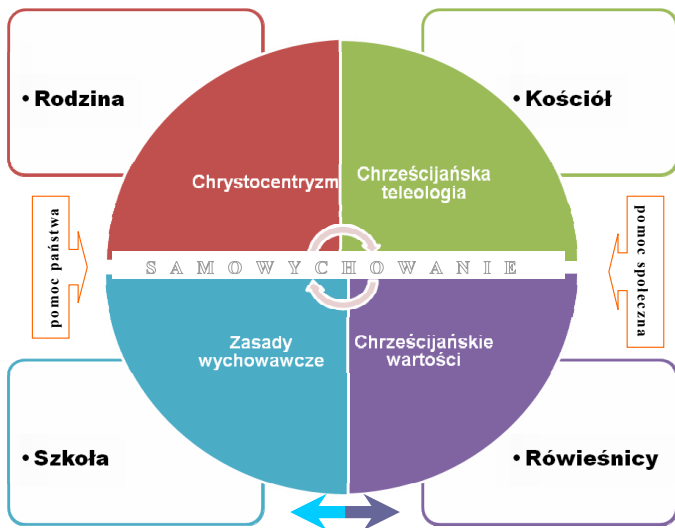
Trzeba mieć świadomość, iż współczesna cywilizacja jest naznaczona „klimatem relatywizmu. Zagrożeniem jest rozchwianie zasad i prawd, na których buduje się godność i rozwój człowieka. Zagrożeniem jest sączenie opinii i poglądów, które temu rozchwianiu służą”³. Warto więc szczegółowo omówić filary owego modelu wychowania, aby nie pogubić jakże potrzebnych obecnie drogowskazów na drodze detoksykacji procesu wychowawczego współczesnego pokolenia. Trzeba bowiem pamiętać, iż „zadaniem szczególnie ważnym i pilnym jest stworzenie systemu kształcenia i wychowania, którego centralną wartością będzie rodzina i jej prawo do swobodnego wyboru”⁴. Podstawą jednak tak rozumianej edukacji jest Mistrz z Nazaretu.

¹ JAN PAWEŁ II, „Audiencja dla uczniów szkół prowadzonych przez barnabity (26.11.1983)”, *Nauczanie papieskie* (Poznań 1983) VI/2, 551.

² JAN PAWEŁ II, „Przemówienie do młodzieży na Jasnej Górze (6.06.1979)”, *Musicie od siebie wymagać* (Poznań 1984) 129.

³ JAN PAWEŁ II, „Przemówienie do młodzieży na Westerplatte (12.06.1987)”, *Odwagi! Ja jestem, nie bójcie się* (Poznań 1987) 112.

⁴ JAN PAWEŁ II, „Przemówienie do rodzin przybyłych z całych Włoch (20.10.2001)”, *L'Osservatore Romano* 2 (2002) 48.

Rysunek 1. Model wychowania w nauczaniu Jana Pawła II
 Źródło: opracowanie własne.

1. CHRYSOCENTRYZM WYCHOWANIA

Niewątpliwie fundamentem wszelkiego rozwoju i wychowania człowieka jest Jezus Chrystus. Papież podkreślał wielokrotnie, iż „spotkanie z Jezusem jest wydarzeniem, które nadaje sens egzystencji człowieka i wstrząsa nią, ukazując duchowe horyzonty prawdziwej wolności”⁵. Głównym tematem papieskiego nauczania skierowanego do młodzieży jest Osoba Jezusa Chrystusa. Jest ona centralnym punktem w całym nauczaniu Kościoła, gdyż „każda autentyczna katecheza jest chrystocentryczna [...], a ostatecznym celem katechezy jest doprowadzić kogoś nie tylko do spotkania z Jezusem Chrystusem, ale do zjednoczenia, a nawet głębokiej z Nim zażyłości”⁶. Trzeba pa-

⁵ JAN PAWEŁ II, „Orędzie na IX i X Światowy Dzień Młodzieży”, *Jan Paweł II, Dzieła zebrane* (Kraków 2007) IV, 527.

⁶ CT 5.

miętać, iż chrystocentryzm jest podstawą ludzkiego etosu, w którym Chrystus jest drogą i życiem, stając się wzorem odnoszenia się do Boga i do człowieka.

Jan Paweł II kontynuował myśl Piusa XI, który w encyklice z 1929 r. pisał, że Chrystus jest **źródłem** wychowania chrześcijańskiego, co podkreśla już pierwszymi słowami encykliki: „Divini Illius Magistri vices in ter-
ris gerentes”⁷; wzorem wychowania chrześcijańskiego („wszyscy mamy Go naśladować, wzorując się w szczególności na tym okresie Jego ukrytego i pracowitego żywota, kiedy wobec Boga i ludzi jaśniał wszystkimi cnotami indywidualnymi, rodzinnymi i społecznymi”⁸) oraz celem wychowania chrześcijańskiego, które zmierza do tego, aby „w ludziach odrodzonych przez chrzest urobić i odtworzyć Chrystusa”⁹.

Chrystocentryzm leży u podstaw personalizmu wychowawczego, ponieważ „w wychowaniu chodzi właśnie o to, aby człowiek stawał się coraz bardziej człowiekiem – o to, aby bardziej był, a nie tylko miał – aby więc poprzez wszystko, co ma, co posiada, umiał bardziej i pełniej być człowiekiem – tzn. aby również umiał bardziej być, nie tylko z drugimi, ale także dla drugich. Wychowanie ma podstawowe znaczenie dla kształtowania stosunków międzyludzkich i społecznych”¹⁰.

Chrystus jawi się więc w procesie wychowania jako Przewodnik, Przyjaciół oraz Ideał. W konsekwencji chrystocentryczne wychowanie prowadzi wychowanka do rozwoju poprzez odczytywanie drogowskazów zawartych w Słowie Objawionym oraz uczestnictwo w liturgii Kościoła. Wychowanie ma więc także charakter eklezjocentryczny, gdyż dokonuje się w Kościele i przez Kościół. To z kolei narzuca konkretne cele wychowawcze, sprawiające, iż można mówić o tzw. teleologii soteriologicznej.

⁷ PIUS XI, *Encyklika Divini Illius Magistri* (Kielce 1947) 24.

⁸ PIUS XI, *Encyklika Divini Illius Magistri*, 69.

⁹ PIUS XI, *Encyklika Divini Illius Magistri*, 66.

¹⁰ JAN PAWEŁ II, „W imię przyszłości kultury. Przemówienie w siedzibie UNESCO (2.06.1980)”, *Jan Paweł II, Nauczanie papieskie* (Poznań – Warszawa 1985) III/1, 731.

2. SOTERIOLOGICZNA TELEOLOGIA

Wychowanie w ujęciu bł. Jana Pawła II ma charakter perspektywiczny. Wychowanek ma zadbać o swój integralny rozwój, aby móc w pełni skorzystać z łaski zbawienia. Papież miał świadomość nauczania soborowego. W *Deklaracji o wychowaniu chrześcijańskim* można przecież przeczytać, iż „prawdziwe wychowanie zdąża do kształtowania osoby ludzkiej w kierunku jej celu ostatecznego, a równocześnie do dobra społeczności, których człowiek jest członkiem i w których obowiązkach, gdy dorośnie, będzie brał udział”.¹¹ Chodzi więc o to, aby wychowanie było „stawianiem się człowieka coraz bardziej człowiekiem”.¹² To z kolei pokazuje proces wychowania przeniknięty personalizmem chrześcijańskim. Podkreśla on godność osoby ludzkiej i wartości każdego człowieka. Wymaga poszanowania godności wychowanka i troski o jego rozwój oraz pracy nad rozwojem własnej osobowości. Ważne jest aby „kształtować osobę ze względu na jej najwyższy cel i najwznioślejsze dążenia społeczeństwa, w których będzie ona żyła jako człowiek dorosły; harmonijnie rozwijać wszystkie jej zdolności, zdolność do wysiłku i poczucie odpowiedzialności; pomóc jej w osiągnięciu panowania nad własną wolnością”.¹³

Jan Paweł II w jednym ze swoich listów pisał, że wychowanie należy podporządkować religijnemu celowi zbawczemu. Ten proces wychowawczy wymaga „nie tylko włączenia w niego pewnych momentów z zakresu nauczania religii i przeżyć związanych z kultem; stawia żądania idące daleko głębiej, żądania udzielenia wychowankom pomocy w otwarciu się na wartości absolutne oraz wy-

¹¹ DWCH 1.

¹² JAN PAWEŁ II, „Przemówienie w siedzibie UNESCO (2.06.1980)”, *Dziecko w nauczaniu Jana Pawła II* (Kraków 1986) 34.

¹³ JAN PAWEŁ II, „Aby wychowanek nauczył się ‘być’, a nie tylko ‘wiedzieć’”, *Rodzina w nauczaniu Jana Pawła II*. Antologia wypowiedzi (red. J. ŻUKOWICZ) (Kraków 1990) 192-193.

jaśnienia życia i historii w świetle wielkości i bogactw Misterium¹⁴.

Jak widać, teleologia wychowawcza w ujęciu papieża została ukierunkowana na cel ostateczny, jakim jest dobro osoby ludzkiej, która „nie może być traktowana jako przedmiot użycia, a właściwe i pełnowartościowe odniesienie do niej stanowi tylko miłość”¹⁵. Owe cele są osiągnięte w różnego rodzaju wspólnotach ludzkich, które umożliwiają realizację osobistego powołania każdego człowieka. Stąd też bł. Jan Paweł II z naciskiem podkreślał, że w wychowaniu „chodzi o to, ażeby w kształtowaniu ludzkiego współżycia i współdziałania na różnych szczeblach i na zasadzie różnych więzi, jakie stanowią o wspólnotach i społeczeństwach, system odniesienia do bliźnich był ostatecznie decydujący. Jeżeli jakakolwiek ludzka wspólnota upośledzi ten system odniesienia, wówczas sama skaże się na to, iż zaniknie w niej pełnia uczestnictwa, że pomiędzy osobą a wspólnotą wyrośnie przepaść. Nie jest to tylko przepaść obojętności, ale przepaść zniszczenia, które szybciej może zagrażać osobie niż wspólnocie – ale poprzez osobę musi objąć i wspólnotę”¹⁶.

Powstaje jednak pytanie: na podstawie czego realizować powyższe cele? Papież nie miał żadnych wątpliwości. Wychowanie musi mieć charakter aksjologiczny.

3. WYCHOWANIE OPARTE NA O WARTOŚCIACH

Bł. Jan Paweł II wielokrotnie przypominał młodzieży, że „ważne są wybory oparte na wartościach. Wartości są bowiem podstawą, która nie tylko decyduje o Waszym życiu, ale także określa linie postępowania i strategię, które budują życie w społeczeństwie. Pamiętajcie też, że nie

¹⁴ JAN PAWEŁ II, *Juvenus patris*. List w 100. rocznicę śmierci św. Jana Bosco (31.01.1988) (Kraków 1988) n. 15.

¹⁵ K. WOJTYŁA, *Miłość i odpowiedzialność* (Lublin 1982) 43.

¹⁶ K. WOJTYŁA, „Rodzicielstwo jako *communio personarum*”, *Ateneum Kapłańskie* 66 (1974) 353.

można oddzielać od siebie wartości osobistych i wartości społecznych¹⁷. Proces wychowania powinien zawierać także świadomość wszystkich elementów struktury aksjologicznej człowieka, a nade wszystko świadomość indywidualności i osoby wychowanka. Kierowanie procesem wychowawczym, które prowadzi wychowanka do osiągnięcia samoświadomości, autonomii osobowej, wskazuje drogę ku urzeczywistnianiu wartości postulowanych, a wtedy te wartości przeradzają się w imperatywy służące człowiekowi w przeżywaniu swojej egzystencji¹⁸. Dlatego też Jan Paweł II mówił do młodzieży, iż każdy powinien „odczytać siebie, swoje człowieczeństwo, równocześnie jako własny świat wewnętrzny i jako swoisty obszar bytowania z drugimi i dla drugich”¹⁹.

To z kolei prowadzi wychowanka do tzw. moralizmu chrześcijańskiego, który nie ogranicza się tylko do zachowania dekalogu, ale wymaga od człowieka ciągłego doskonalenia się i powołania do świętości. Podstawę tej idei stanowi postulat posłuszeństwa sumieniu jako podstawy działania moralnego oraz wolność od namiętności, pozwalająca wybrać dobro jako podstawę działania moralnego²⁰. Moralizm sprawia, iż powstaje szczególny obowiązek wychowawców, gdyż „gorące umiłowanie prawdy powinno ożywić obowiązki wychowawcze, wynosząc je ponad czyste koncepcje scjentystyczne czy laicystyczne. Musi prowadzić do uczenia, jak prawdę odróżnić od fałszu, sprawiedliwe od tego, co niesprawiedliwe, moralne od tego, co niemoralne, to, co podnosi człowieka, od tego, co nim manipuluje”²¹.

¹⁷ JAN PAWEŁ II, „Orędzie na XVIII Światowy Dzień Pokoju (1.01.1985)”, *Wy jesteście moją nadzieją*. Wybór wypowiedzi Ojca Świętego Jana Pawła II do młodzieży (Warszawa 1991) 144.

¹⁸ B. ŻURAKOWSKI, „Wychowanie do wyboru wartości”, *Wychowanie na rozdrożu* (red. F. ADAMSKI) (Kraków 1999) 151.

¹⁹ JAN PAWEŁ II, *List do młodych Parati Semper* (Kraków 1985) n. 7.

²⁰ KDK 16-17.

²¹ JAN PAWEŁ II, „Spotkanie z nauczycielami i wychowawcami, Nikaragua (4.03.1983)”, *L'Osservatore Romano* (1983) 19.

Jak więc widać, wartości kształtują człowieka od wewnątrz. Stwarzają człowiekowi współczesnemu szansę wyjścia z kryzysu. Wielu młodych ludzi staje przed problemem wyboru, które wartości traktować jako pierwszoplanowe: wartości konsumpcyjne, materialne czy wartości moralne, wyznaczające stosunek do drugiego człowieka i do samego siebie. W procesie wychowawczym owe wybory stają się bardziej czytelne i konkretniejsze. Wychowanie samo w sobie jawi się jako wartość i jednocześnie powinno prowadzić do wartości, które pozwalają wychowankowi bardziej zrozumieć siebie, drugiego i świat²².

Stąd też bł. Jan Paweł II nauczał: „Istnieją bowiem wartości, takie jak godność osoby, uczciwość moralna i intelektualna, wolność religijna, obrona rodziny, otwartość na życie i szacunek dla życia, solidarność, wzajemna pomoc i uczestnictwo, poszanowanie praw mniejszości, które są wpisane w naturę każdego człowieka, a które dzięki chrześcijaństwu zostały jasno zdefiniowane i ogłoszone. Te wartości są podstawą stabilności i prawdziwej wielkości każdego narodu”²³. Nie ma jednak wychowania do wartości przez wartości bez efektywnego środowiska wychowawczego.

4. WSPARCIE ŚRODOWISK WYCHOWAWCZYCH

Papież wskazuje na cztery środowiskowe obszary oddziaływań wychowawczych. Tak np., „pierwszym miejscem, gdzie rozpoczyna się proces wychowawczy młodego człowieka, jest dom rodzinny”²⁴. To właśnie najbliżsi, matka i ojciec, są pierwszymi wychowawcami otwierającymi swoje dzieci na świat wartości, a przede wszystkim na

²² J. MASTALSKI, *Samotność globalnego nastolatka* (Kraków 2007) 289-290.

²³ JAN PAWEŁ II, „Przemówienie powitalne na lotnisku Kraków (3.06.2003)”, *L'Osservatore Romano* 19 (2003) 6.

²⁴ JAN PAWEŁ II, „Homilia podczas Mszy Świętej, Łowicz 14 VI 1999”, *Bóg Jest Miłością*. VII Pielgrzymka Jana Pawła II do ojczyzny (Olsztyn 1999) 194.

Boga i drugiego człowieka. To wreszcie oni mają wpływ na kształtowanie tożsamości osobowościowej syna czy córki. „Rodzina tak winna przygotować dzieci do życia, aby każde wypełniło całkowicie swe zadanie zgodne z otrzymanym od Boga powołaniem”²⁵.

Zatem rodzina w dziedzinie wychowania jest nie do zastąpienia. Stąd też papież poświęcił tak dużo miejsca w swoim nauczaniu powołaniu rodziny i jej trwałości. „W małżeństwie i w rodzinie wytwarza się cały zespół międzyosobowych odniesień: oblubieńczość, ojcostwo-macierzyństwo, synostwo, braterstwo, poprzez które każda osoba wchodzi do «rodziny ludzkiej» i do «rodziny Bożej», którą jest Kościół. Małżeństwo i rodzina chrześcijańska budują Kościół. W rodzinie bowiem osoba ludzka nie tylko rodzi się i stopniowo, poprzez wychowanie, wprowadzana jest we wspólnotę ludzką, ale także poprzez odrodzenie chrzcielne i wychowanie w wierze wprowadzana jest w rodzinę Bożą, jaką jest Kościół”²⁶.

Jeszcze jako biskup krakowski Karol Wojtyła przypominał, iż „zadanie, jakie odkrywają rodzice w dziecku od samego początku oraz poprzez wszystkie lata jego rozwoju, sprowadza się do wymogu obdarowania tego małego – stopniowo rozwijającego się człowieka – dojrzałym człowieczeństwem [...], z uwagi na komunijną strukturę wspólnoty rodzinnej – dziecięctwo oznacza bierną potrzebę takiego obdarowania, rodzicielstwo zaś czynną możliwość: gotowość i zdolność takiego obdarowania”²⁷.

Rodzinie oczywiście pomaga szkoła, która ma niejako dopełniać rolę wychowawczą rodziców. Szkoła ma doprowadzić wszystkie podmioty edukacyjne do odkrycia, iż „być wykształconym znaczy być bardziej przygotowanym do życia; mieć większą zdolność do oceny, czym jest

²⁵ FC 53.

²⁶ FC 15.

²⁷ K. WOJTYŁA, „Rodzicielstwo a *communio personarum*”, *Ateneum Kapłańskie* 67 (1975) 22.

życie, co ono ma do zafiarowania i co człowiek może ofiarować w zamian ludzkości jako takiej²⁸.

To z kolei jest możliwe dzięki spotkaniu i dialogowi nauczyciela z uczniem. Tylko wtedy można mówić o efektywnym wychowaniu. Papież podkreślał, iż „z aktywnego stosunku między wychowawcą i wychowankiem winien wypływać wzrost człowieczeństwa: człowiek dorosły jest powołany do tego, aby unikając zarówno przymusu, jak niedbalstwa, prowadzić, nastawiać, wspomagać młodzieńca, który staje się mężczyzną. Jeżeli następnie wychowawca jest chrześcijaninem, który posiada wiarę jako szczęśliwe mienie, nie będzie mógł nie czerpać z niej inspiracji w działalności pedagogicznej, której się poświęca”²⁹.

W ten sposób szkoła wraz z rodzicami odkrywają przed uczniem niezwykle ważną przestrzeń, jaką jest humanizm chrześcijański. Domaga się on m.in. szacunku dla ciała – stworzonego przez Boga i przeznaczonego do zbawienia³⁰.

Kształtowanie owego humanizmu wymaga od wszystkich podmiotów edukacyjnych stałego zaangażowania. Dlatego też „misja wychowawcza powinna się opierać na solidnym przygotowaniu, a tego się nie improwizuje ani nie zdobywa przez powierzchowne studium i nie może być zdobyte *raz na zawsze*. Przeciwnie, ono musi być działaniem stałym i realizowanym w codziennym, trwałym wysiłku. Czyż bowiem nie mówimy o szkole stałego wychowania dla wszystkich uczniów, to znaczy o działaniu ciągłym w czasie, bez przerw i zaniedbań?”³¹.

²⁸ JAN PAWEŁ II, „Spotkanie z władzami szkół katolickich (1.06.1982)”, *Jan Paweł II, Nauczanie papieskie* (Poznań 1996) V/2, 4.

²⁹ JAN PAWEŁ II, *Audiencja dla nauczycieli szkół średnich, Watykan (3 listopada 1979)*, n. 4.

³⁰ KDK 14.

³¹ JAN PAWEŁ II, „Audiencja dla uczestników XII Krajowego Zjazdu Włoskiego Stowarzyszenia Nauczycieli Katolickich (7.12.1979)”, *Wychowanie w nauczaniu Jana Pawła II (1978-1999)* (red. S. URBAŃSKI) (Warszawa 2000) 105.

W tym procesie wychowania i wzrastania istotną rolę zajmuje Kościół, będący strażnikiem prawidłowego wychowania. Jan Paweł II w Meksyku przypomniał, że szkoła katolicka powinna dawać przyszłym obywatelom pełną formację, ugruntowaną na autentycznych podstawach ludzkich i chrześcijańskich, natomiast wprowadzenie społecznej nauki Kościoła do programów nauczania zapoczątkowało większe poszanowanie praw wszystkich ludzi, zwłaszcza tych cierpiących nędzę i zepchniętych na margines społeczny³². A chrześcijaństwo przynosi dopełnienie i uwieńczenie osobowości młodego człowieka we wszystkim tym, co jest wielkie, piękne i szlachetne w świecie i w człowieku³³. Kościół ma bardzo istotne zadanie w kreśleniu perspektyw i kreowaniu stylu życia młodych ludzi. Wydaje się, że spełniając swoje posłannictwo, Kościół pomaga wychowankowi nie tylko poprzez katechezę, ale także w innych płaszczyznach, jakimi są pomoc w prowadzeniu życia duchowego oraz zachęta do udziału we wspólnotach religijnych³⁴.

Mówiąc o środowiskach wpływających na wychowanie, papież nie zapominał także o rówieśnikach wychowanków. Trzeba pamiętać, iż udział w grupie rówieśniczej nie tylko zaspokaja potrzeby psychiczne dzieci, lecz także wpływa pozytywnie na ich rozwój społeczny. Zatem przyczynia się do uspołecznienia. Ponadto „grupa jest również tym miejscem, gdzie młody człowiek poznaje życie, doświadcza jego smaku, uczy się sprytu, ale też często cwaniactwa. Zdobywa umiejętności radzenia sobie z trudnościami, stawiania im czoła. Uważa się, że grupa rówieśnicza jest swego rodzaju szkołą życia, przygotowując młodego człowieka do życia w społeczności, do

³² JAN PAWEŁ II, „Spotkanie z uczniami szkół katolickich w Instytucie Miguel Angel w Meksyku (30.01.1979)”, *Wychowanie w nauczaniu Jana Pawła II (1978-1999)* (red. S. URBAŃSKI) (Warszawa 2000) 83 n.

³³ JAN PAWEŁ II, „Spotkanie z młodzieżą szkolną na placu Maryi Wspomożycielki w Turynie (13.04.1980)”, *Wychowanie w nauczaniu Jana Pawła II (1978-1999)* (red. S. URBAŃSKI) (Warszawa 2000) 118.

³⁴ J. MASTALSKI, *Samotność*, 542.

pełnienia określonych ról społecznych. Większość tych procesów zachodzi spontanicznie i bez udziału osób dorosłych, a nieraz wbrew ich oczekiwaniom”³⁵.

Stąd też bł. Jan Paweł II wielokrotnie przypominał młodzieży: „Szczególnie jednak uczymy się człowieka, obcując z ludźmi. Trzeba, ażeby młodość pozwalała Wam «wzrastać w mądrości» przez to obcowanie. Jest to przecież czas, w którym nawiązują się nowe kontakty, koleżeństwa i przyjaźnie, w kręgu szerszym niż sama rodzina. Otwiera się wielkie pole doświadczenia, które posiada nie tylko znaczenie poznawcze, ale równocześnie wychowawcze i etyczne. Pożyteczne będzie całe to doświadczenie młodości, gdy wyrobi w każdym i każdej z Was również zmysł krytyczny, a przede wszystkim umiejętność rozróżniania w zakresie tego wszystkiego, co ludzkie. Błogosławione będzie to doświadczenie młodości, jeżeli stopniowo nauczycie się z niego owej zasadniczej prawdy o człowieku – o każdym człowieku i o sobie samym”³⁶.

Wszystkie środowiska wychowawcze powinny być wspierane przez państwo oraz organizacje społeczne. Jan Paweł II był świadomy ogromnej roli, jaką pełnią rządzący oraz społecznicy w procesie wychowania. Był przekonany, że tylko prorodzinna polityka może zapewnić człowiekowi integralny rozwój.

Zarówno rodzice, szkoła, Kościół, jak i rówieśnicy poprzez swoje oddziaływanie prowadzą wychowanka do procesu samowychowania jako naturalnego etapu rozwoju osobowościowego.

5. WYCHOWANIE DO SAMOWYCHOWANIA

Bł. Jan Paweł II nie miał żadnych wątpliwości, kiedy pisał, że „proces wychowawczy prowadzi do fazy, do której się dochodzi wtedy, gdy po osiągnięciu pewnego

³⁵ A. SKRECKO, „Grupy rówieśnicze”, *Czas Miłosierdzia* 7 (2004) 12.

³⁶ JAN PAWEŁ II, *List do młodych*, n. 14.

stopnia dojrzałości psychofizycznej człowiek zaczyna wychowywać się sam. Z biegiem czasu owo samowychowanie przerośnie poniekąd dotychczasowy proces wychowawczy. Młody człowiek spotyka nowe osoby i nowe środowiska, a w szczególności nauczycieli i kolegów w szkole, którzy zaczynają odgrywać w jego życiu wpływ wychowawczy, dodajmy: dodatni albo ujemny³⁷. Papież, przekonany o kreatywnych możliwościach młodego człowieka, podpowiadał, na czym ma polegać owo samowychowanie. Był pewien, iż „jest dla wszystkich jasne, że na tej skomplikowanej i trudnej drodze młodzieży może nie wystarczyć kilka wskazówek moralnych udzielonych przez nauczycieli czy rodziców”³⁸. Trzeba pamiętać, że proces samowychowania sprowadza się do permanentnej pracy nad sobą. Jest ona z jednej strony żmudna, a z drugiej fascynująca.

Definicję pracy nad sobą Jan Paweł II przedstawił w Częstochowie w 1979 r. w homilii podczas mszy św., której uczestnikami byli alumni, młodzież zakonna oraz służba liturgiczna. „W żywym kontakcie z Panem Jezusem, w kontakcie ucznia z Mistrzem – rozpoczyna się i rozwija najwspanialsza działalność człowieka; nosi ona nazwę: praca nad sobą. Praca ta ma na celu kształtowanie samego swego człowieczeństwa”³⁹. Można zatem powiedzieć, iż „samowychowanie zmierza do tego, aby bardziej «być» człowiekiem, być chrześcijaninem, aby odkrywać i rozwijać w sobie talenty otrzymane od Stwórcy i realizować właściwe każdemu powołanie do świętości”⁴⁰.

³⁷ JAN PAWEŁ II, *List do rodzin Gratissimam sane* (Kraków 1994) n. 16.

³⁸ JAN PAWEŁ II, „Spotkanie z przedstawicielami świata nauki i kultury w Budapeszcie (17.08.1991)”, *L'Osservatore Romano* 12 (1991) 9.

³⁹ JAN PAWEŁ II, „Homilia w czasie mszy św. odprawionej dla alumnów, młodzieży zakonnej i służby liturgicznej w Częstochowie (06.06.1979)”, *Drogowskazy dla Polaków Ojca Świętego Jana Pawła II* (Kraków 1999) II, 107.

⁴⁰ JAN PAWEŁ II, „Homilia w czasie Liturgii Słowa skierowana do młodzieży zgromadzonej na placu Mickiewicza w Poznaniu

Warto jednak przypomnieć, że samowychowanie nie jest jakimś zaprzeczeniem dotychczasowych działań środowisk wychowawczych. Papież w *Liście do rodzin* przypomniał: „Młody człowiek spotyka nowe osoby i nowe środowiska, a w szczególności nauczycieli i kolegów w szkole, którzy zaczynają wywierać na jego życie wpływ wychowawczy, dodajmy: dodatni albo ujemny. W tym nowym kontakcie występuje pewien dystans czy nawet sprzeciw w stosunku do wychowania rodzicielskiego, w stosunku do rodziny. Jednak mimo wszystko proces samowychowania w zasadniczej mierze potwierdza to, co dokonało się w dziecku, chłopcu czy dziewczynie, poprzez wychowanie w rodzinie i w szkole. Nawet przeobrażając się, odchodząc we własnym kierunku, młody człowiek pozostaje nadal w orbicie swych egzystencjalnych korzeni”⁴¹.

Jak więc widać, istotne staje się przygotowanie dziecka do samowychowania. Bardzo ważnym elementem pracy z wychowankiem jest jego autonomizacja zachowań. Rodzic stopniowo powinien stawać się doradcą i dyskretnym obserwatorem dokonywanych przez wychowanka wyborów. Wyręczanie czy narzucanie bez motywacji danych zachowań może rodzic z jednej strony bunt, a drugiej przerzucanie odpowiedzialności za swoje zachowanie z wychowywanego na wychowującego⁴².

Aby powyższe cele mogły być zrealizowane, potrzebny jest spójny arsenał środków wychowawczych metodycznie zastosowanych. Mając to na uwadze, papież wielokrotnie formułował konkretne zasady wychowania. Stąd też można zaryzykować tezę, iż model wychowania w ujęciu bł. Jana Pawła II to pedagogia zasad.

(3.06.1997)”, *Drogowskazy dla Polaków Ojca Świętego Jana Pawła II* (Kraków 1999) III, 350.

⁴¹ JAN PAWEŁ II, *List do rodzin*, n.16.

⁴² J. MASTALSKI, *Jak dobrze wychować dziecko* (Kraków 2009) 226.

6. PEDAGOGIA ZASAD

Niewątpliwie, jednym z istotnych rysów modelu wychowawczego bł. Jana Pawła II jest konkretność w postaci formułowanych zasad wychowania i samowychowania. Jest ich bardzo wiele. Poniższe wydają się fundamentalne.

- Zasada wychowania do miłości: „Wy młodzi powinniście przede wszystkim dać zdecydowane świadectwo miłości do życia jako daru Bożego; miłości, która musi ogarniać każde życie od początku do końca”⁴³. Miłość ma więc być szczególnym narzędziem kształtowania siebie oraz innych.

- Zasada wychowania do poszanowania godności ludzkiej: „Bądźcie prorokami, słowem i czynem buntując się przeciw cywilizacji egoizmu, która często traktuje człowieka jako narzędzie, a nie cel”⁴⁴. Wychowanie musi więc zasadzać się na fundamentalnym poszanowaniu osoby ludzkiej.

- Zasada wychowania do twórczej pracy: „Młodość to czas rozpoznawania talentów. Równocześnie jest to czas wchodzenia na wielorakie szlaki, po których rozwijała się i nadal rozwija cała ludzka działalność i twórczość”⁴⁵. Jest to zatem nakreślenie pewnej perspektywy, w której trzeba uruchomić własny potencjał.

- Zasada wychowania, gdzie Mistrzem jest Chrystus: „Budujcie swoje życie według jedyne go wzorca, który was nie zawiedzie. Zachęcam was, byście otworzyli Ewangelię i odkryli, że Jezus Chrystus chce być waszym przyjacielem”⁴⁶. Papież doceniał więc wychowanie religijne i jego znaczenie dla ludzkiego rozwoju.

- Zasada wychowania do wartości: „Trzeba, ażeby młodość była wzrastaniem, aby niosła z sobą stopniową akumulację wszystkiego, co prawdziwe, co dobre i pięk-

⁴³ JAN PAWEŁ II, „Orędzie na XI Światowy Dzień Młodzieży”, *L'Osservatore Romano* 2 (1996) 9.

⁴⁴ Tamże.

⁴⁵ JAN PAWEŁ II, *List do młodych*, n. 12.

⁴⁶ JAN PAWEŁ II, „Homilia wygłoszona podczas X ŚDM na Filipinach (15.01.1995)”, *L'Osservatore Romano* 3 (1995) 22.

ne⁷⁴⁷. Nie można zatem uciekać od wartości, choć one w pewnym sensie „stawiają wymagania”.

- Zasada wychowania do prawidłowej samooceny. Jan Paweł II apelował do młodzieży, aby nie uciekała od siebie, by była gotowa na „odkrycie człowieka wewnętrznego z jego właściwościami, talentami, szlachetnymi pragnieniami, ideałami, ale równocześnie jest to odkrycie słabości, wad, złych skłonności, egoizmu, pychy i zmysłowości”⁷⁴⁸. W procesie wychowania ważne jest kształtowanie obiektywnego spojrzenia na siebie. Wszelki subiektywizm w tym względzie utrudnia wzrost.

- Zasada wychowania w konsekwencji: „Wiara w Niego i nadzieja, której On jest mistrzem i nauczycielem, pozwalają człowiekowi odnieść zwycięstwo nad samym sobą, nad tym wszystkim, co w nim jest słabe i grzeszne, a zarazem ta wiara i nadzieja prowadzą do zwycięstwa nad złem i skutkami grzechu w świecie nas otaczającym”⁷⁴⁹. Tylko wytrwała praca nad sobą przynosi efektywną zmianę, co w wychowaniu jest nie do przecenienia.

- Zasada wychowania w prawdzie: „Nie wpisujcie w projekt Waszego życia treści zniekształconej, zubożalej i zafałszowanej (...); szukajcie tej prawdy tam, gdzie ona rzeczywiście się znajduje. Jeśli trzeba, bądźcie zdecydowani iść pod prąd obiegowych poglądów i rozpropagowanych haseł”⁷⁵⁰. Prawda ma być fundamentem wszelkich działań zmierzających do kształtowania dojrzałej osobowości.

Współczesna cywilizacja konsumpcyjna niepokoi swoją nieokreślonością, nieprzewidywalnością oraz bezpostaciowością, która prowadzi do względności wszystkiego i wszystkich. Z drugiej strony fascynuje, „wciąga” i daje nieograniczone możliwości. Jak pisze Z. Bauman, „nasze czasy są inne; żyjemy w epoce deregulacji. «Zasada

⁴⁷ JAN PAWEŁ II, *List do młodych*, n. 14.

⁴⁸ JAN PAWEŁ II, „Przemówienie do młodzieży na Jasnej Górze (6.06.1979)”, 129.

⁴⁹ JAN PAWEŁ II, „Homilia podczas spotkania z młodzieżą w Poznaniu (3.06.1997)”, *L'Osservatore Romano* – wydanie specjalne, 46.

⁵⁰ JAN PAWEŁ II, *List do młodych*, n. 10.

rzeczywistości» musi dziś bronić się przed trybunatem, któremu przewodniczy «zasada przyjemności». Myśl, że «istnieją trudności związane z istotą cywilizacji, które nie poddadzą się żadnym reformatorskim zabiegom», straciła dziś wiele ze swej dawnej realności. Przemoc i przymus wyrzekania się popędów nie jawią się już ludziom jako przykra konieczność, którą trzeba przyjąć z pokorą; odbierane są raczej jak bezzasadna napaść na wolność suwerennej jednostki⁵¹.

W tym kontekście wartości stają się dla człowieka obciążeniem, niechcianym balastem cywilizacyjnej ciągłości. Trudno nie zgodzić się z poglądem, iż „kryzys wartości obejmuje stopniowo cały zachodni świat. Twierdzi się, że im bardziej bogacą się społeczeństwa, tym uboższe staje się ich życie duchowe. Teza ta, aczkolwiek dość mocno naciągana, znajduje uznanie wśród krytyków wszechobecnego systemu kapitalistycznego”⁵².

Można zatem powiedzieć, że wychowanie do wartości, ich afirmacja staje się wyzwaniem dla współczesnego pokolenia, „istnieje bowiem wiele błędnych dróg, wiele łatwych rozwiązań, a także wiele niejasności. W takich chwilach nie zapominajcie, że tylko Chrystus, tylko Jego Ewangelia, Jego przykład, Jego przykazania są drogą pewną, wiodącą do pełnego i trwałego szczęścia”⁵³.

Warto na nowo odczytać model wychowania w ujęciu bł. Jana Pawła II. Dobrą pointą powyższej analizy nauczania papieskiego będą słowa bł. Jana Pawła II skierowane do Polaków: „Człowiek dociera do miłosiernej miłości Boga, do Jego miłosierdzia o tyle, o ile sam przemienia

⁵¹ Z. BAUMAN, *Ponowoczesność jako źródło cierpień* (Warszawa 2004) 5.

⁵² P. KŁODKOWSKI, „Dżin wypuszczony z butelki”, *W drodze* 3(2000) 35.

⁵³ JAN PAWEŁ II, „Orędzie z okazji IV Światowego Dnia Młodzieży”, *Wy jesteście moją nadzieją*. Wybór wypowiedzi Ojca Świętego Jana Pawła II do młodzieży (Warszawa 1991) 61.

się wewnątrznie w duchu podobnej miłości w stosunku do bliźnich”⁵⁴. I to jest istota działań wychowawczych.

Summary

Pedagogy held an important role in the teachings of John Paul II. In many texts and speeches, John Paul II considered the problems related to upbringing. He touched on great and disturbing issues, but at the same time reminded one of the pedagogy of the Master from Nazareth. Analyzing the teaching of John Paul II, it may be stated that his texts contain a very exact model of upbringing consisting of six pillars: Christocentrism, a coherent teleology leading to salvation, Christian axiology, environmental support for upbringing, self-upbringing and the pedagogy of rules.

Keywords: John Paul II, upbringing, upbringing model, Christocentrism, axiology, teleology.

ks. Janusz Mastalski
ul. Kanonicza 9
31-002 Kraków
jmas@neo.pl

Ks. prof. dr hab. JANUSZ MASTALSKI – kapłan archidiecezji krakowskiej, dziekan Wydziału Nauk Społecznych Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie oraz kierownik Katedry Pedagogiki Ogólnej na tym Wydziale. Wykłada pedagogikę ogólną, teorię wychowania, dydaktykę oraz pedagogikę rodzinną. Współpracuje z Uniwersytetem Pedagogicznym w Krakowie oraz Wyższą Szkołą „Humanitas” w Sosnowcu. Aktywny wychowawca dzieci i młodzieży. Wygłosił ponad 160 rekolekcji adresowanych do różnych środowisk. Autor dziesięciu książek naukowych i popularnonaukowych, w tym m.in.: *Zarys teorii*

⁵⁴ JAN PAWEŁ II, „Homilia podczas Mszy św. na krakowskich Błoniach (18.08.2002)”, *Bóg bogaty w miłosierdzie*. Jan Paweł II w Ojczyźnie (16-19 sierpnia 2002) (Kraków 2002) 106.

wychowania (2002), *Zasady edukacyjne w katechezie* (2002), *Szkolne interakcje zaburzające skuteczne wychowanie* (2005), *Chrześcijanin wobec agresji w rodzinie* (2006), *Modlitwa kapłańska* (2006), *Samotność globalnego nastolatka* (2007), *Jak dobrze wychowywać dziecko?* (2009), *Pokusy kapłańskie* (2011). Autor blisko 120 artykułów dotyczących wychowania dzieci i młodzieży publikowanych w czasopismach świeckich i religijnych. Prowadził także ponad 60 szkoleń i kursów dla nauczycieli, wychowawców oraz samorządowców w gminach i powiatach w całej Polsce. Wypromował blisko 200 prac licencjackich i magisterskich.